

Kutszegi Csaba

Lidércek, bűvkörök, ezotéria

JOHANN WOLFGANG

GOETHE:

A ZÖLD KÍGYÓ

ÉS A SZÉP LILIOM

Magyar gyerekként hajdanán nem Goethe-meséket szívtam magamba, de szerintem a német kisdedeket sem az 1795-ben íródott *A Zöld Kígyó és a Szép Liliom* történetével ringatják (vagy ringatták valaha is) álomba szüleik. Nem mese az, gyermek – mondhatnánk sokat sejtető bölcsességgel, és igazunk lenne.

A *Zöld Kígyó*t ugyan Johann Wolfgang Goethe írta, de a mese valójában Friedrich Schiller esztétikai-filozófiai nézeteinek szép-irodalmi manifesztációja.

A német kultúra két nagysága 1794-ben kezdte el igazán szorosra fűzni egymással kötött barátságát, Schiller *Levelek az ember esztétikai neveléséről* című értekezése ugyanabban az évben jelent meg, mint a Goethe-mese. De hogy ez utóbbi mennyire Schiller gondolatait, vágyait, világfelfogását tükrözi, arra a legékeesebb bizonyítékok az 1786-ban íródott *Örömdáiban* található. Az évszám egyébként Goethe életében is jelentős; a weimari államügyek és a Charlotte von Steinhez fűződő viszony terheitől megszabadulandó, ebben az évben távozik hosszabb időre Itáliába, miközben Schiller – mannheimi

Nagy László Zsolt és Újhelyi Kinga

színházi sikerek után, de még Weimar előtt, adóssággal, betegséggel küzdve, német földön utazgatva – már szent, érzéki világon túli búvkörbe lépett emberek erkölcsi közösségéről vizionál: „Gyűlj ki, égi szikra lángja, / szent öröm, te drága, szép! / Búvkörödbe, ég leánya, / ittas szívünk vágyva lép. / Újra fonjuk szent kötésed, / mit szokásunk szétszabott, / egytestvér lesz minden ember, / hol te szárnyad nyugtatod” (Jan-kovich Ferenc fordítása).

A Goethe-mese Szép Lilioma (a maga kedves kanári madar-ával) az *Örömóda* „égi leányának” nagyon közeli rokona, a búvkörrel és a Zöld Kígyó által alkotott, dramaturgiai is igen fontos szent körről, az égi szikráról és az égi fényben tündöklő szentélyről, valamint a csillogó drágakövekről, a hulló aranyról és egyéb metaforikus párhuzamokról nem is beszélve. Sőt! A lámpásos ember a mesében és a Gemza Péter koreografálta-rendezte előadásban is elmondja: „...az egyetemes boldogság úgy fogja felszívni a magános fájdalmakat, mint ahogy az egyetemes boldogtalanság a magános örömeket elnyeli.” Tehát: majd – ha eljön az ideje – egyesülünk valamely eszmében, amely nem az érzékelhető földi valóságban, hanem valahol az égben, az ideák világában vagy talán éppen mibennünk, a lel-ünk mélyén leledzik. Nem véletlen, hogy ezt a nagyszerű gondolatot a politika is lenyúlta: Schiller versét az Európai Tanács 1972-ben Európa himnuszává választotta. Ízléses az Európai Unió későbbi korrekciója: 2003 óta a himnusz Beethoven versre írt zenéje – szöveg nélkül. (Az EU elvégre mégiscsak egy gazdasági-pénzügyi társulás, nem erkölcsi búvkör.)

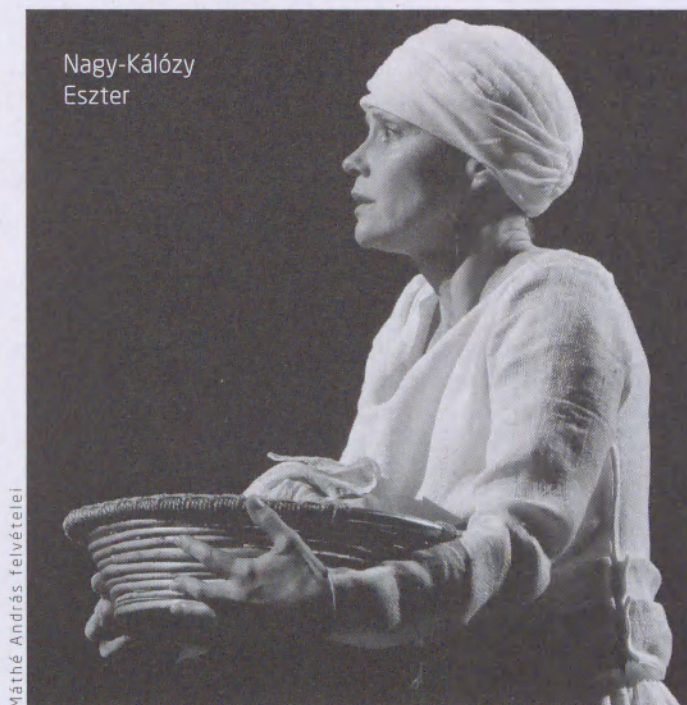
Hogy milyen aktualitás okán nyúlt Gemza Péter a Goethe-meséhez, azt nem tudhatom, legfeljebb sejtésem lehet arról, hogy miért tart számot manapság is érdeklődésre ez a kor ízlésének megfelelően kicsit szentimentális, de (ma, vagy már születésekor is) nagyon zavaros – véleményem szerint nem-hogy remek-, de még jelentős műnek sem nagyon nevezhető – mesealkotás. Talán azért, mert ez az írás az ezoterikus irodalom egyik vagy első alapvetése, olyasmi, mint Mary Shelley *Frankenstein* című regénye (1818), amelyet a későbbi horror-és sci-fi-dömping első előzményének tartanak.

Mielőtt bárki cinizmussal vádolna, hangsúlyozom: semmi kifogásom az ezoterikus irodalom (fogyasztása) ellen, pláne ha általa jó minőségű, izgalmas színházi előadás születik. Márpedig a debreceni *A Zöld Kígyó és a Szép Liliom* előadása ha kifejezetten izgalmasnak nem is, de jó minőségűnek bizonyon nevezhető.

Az előadáson a jó minőség két biztos alapja az aprólékos műgonddal megkomponált koreográfia és a fegyelmezett, odaadó színészi jelenlét. Gemza kitűnően érzi, kitől mit várhat el mozgásban, ezért egyetlen kínos pillanatot sem okoz nézőnek és előadónak azzal, hogy túlméretezi a koreográfiát. Nem látható táncal erőlködve birkózó színész vagy hangot ügyetlenül artikuláló mozgásművész. Aki mozgásban (is) erős, sokat és jól mozog, akinek meg nincs bravúros testnyelvttechnikája, nem veti bele magát kétséges kimenetelű mozdulat-akciókba; de ettől még a testéből jön ki a hangja, teljes testi valójával van jelen a színpadon, nemcsak szöveget hallat. A jól sikerült szereposztásnak köszönhetően egységes összképet mutat a szereplőgárda: mindenki el tudja hitetni a nézővel, hogy többre és másra is képes, szó és mozdulat elegyének mikéntjét nem a képességek megléte vagy hiánya, hanem a szerep karaktere, a jellemábrázolás módja határozza meg. Nagy-Kálózy Eszter az öregasszony szerepében hitelesíti a műsorfüzetben publikált, táncról szóló vallomását: kitűnően érzi (és/vagy tudja) ugyanis, hogyan lehet tartalmat adni a mozdulatnak vagy éppen a mozdulatlanságnak. Hasonlóan

körültekintő, és Szép Liliomként finom eszközökkel játszik az anyaghoz alázattal nyúló Újhelyi Kinga. De szószínház és mozgás-színház szimbiózisa leginkább a két lidérc (Mészáros Tibor és Vranycz Artúr) bravúros alakításában jön létre. Finom, artisztikusan szaggatott mozgásuk már első megjelenésükkor egyszerre nyújt élményt, és közöl hasznos „információt” (miközben ingó világban ingó ladikról és fénytörés következtében széthasadó képekről szólnak). A lidércek szava is szaggatott, parányi eltolódással ugyan, de szeretnek egyszerre beszélni, éteri, misztikus lényük folyton könnyedén vibrál, csillognak, ragyognak, elhiszem nekik, hogy ha

Nagy-Kálózy
Eszter

Máté András felvételei

megrázzák magukat, arany hull a földre a kabátjukból. Nagyon jó később a találkozások az öregasszonnyal: a hízelkedés „eltáncolása” többletjelentést épít a szövegre.

Az előadás legnagyobb erénye, hogy mozgásszínház és verbális dramatikus színház ötvözése néhány jelenetben kitűnő eredményt hoz. Szó és mozdulat elegyítésében még feltáratlan lehetőségek rejlenek, Gemza Péter kísérlete e téren biztató. Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy az előadás nem tud egységes, komplex és értelmezhető színházi nyelven megszólalni. Az egymást követő jelenetek közben nézőként állandóan változtatnom kell az értelmezési stratégiámon. Ha előzetesen nem olvasom el a Goethe-mesét, egy csomó dolgot nem vagy csak nehezen értenék meg, az elolvasás után viszont hiányérzet gyötör, és folyamatosan vitatnom kell azokat a dramaturgiai megoldásokat, amelyek elnagyoltan kezelnek jobban hangsúlyozandó részeket. Mintha mozgás és szöveg viszonya, aránya és funkciója sem lenne koncepciólan eldöntve, kidolgozva, meghatározva.

A verbális-kisrealista jelenetekben a történet éppen addig tart, míg a szöveget végigmondják. Az ezeket váltó mozgásos képek viszont tértől, időtől elvonatkoztatva, meghatározhatatlan idejű történetet ölelnek fel. A konkrét és dekonkrét váltogatása izgalmasan vagy játékosan vibráló szerkezeti háttérrel is nyújthatna, de ez nem valósul meg, mert az elvonatkoztatás mellett/helyett a mozgásra gyakran igencsak konkrét dramaturgiai feladatok megoldása is hárul. Praktikus: amit a cselekményből nem lehet kihagyni, de nincs idő a színészekkel elmondani, azt sűrítetten el lehet táncolni. Ebből azonban könnyen köztes megoldás születik: a mozgás nem lesz se elvont, se konkrét történetet illusztráló, viszont pantomimeszközök becsempészésével segíti a cselekmény továbbgördítését. Mindemellett elveszi a teret és az időt a verbálisan megjeleníthető metaforák alaposabb kifejtésétől. Akárhogy is, de nagyon nehéz egyszerre három lovat megülni: a koreográfia sem lehet (talán csak különleges helyzetekben) egyszerre értelmezést segítő narrátor, hangulati aláfestő és érzékeken túli világ elvont képi megjelenítője.

A kifejtetlenség és egyes motívumok elnagyoltsága miatt az előadáson keveset tudok meg arról, hogy az ifjú (Nagy László Zsolt) milyen eszmeiséget képvisel, a négy király és a szentély szimbolikája épphogy csak megjelenik. Elképzelésem sincs arról, hogy a révész miért hagymát, káposztát és articsókát kér fizetségül (igaz, erre a meséből is csak tippelgethetek), és nem értek meg olyan lényeges apróságokat sem, hogy például miért pusztul el az öregasszony kutyája (a mesében eszik a lidércek elhullajtotta aranyból). A történet egyik csúcspontján azt mondja a Goethe által is praktikus gondolkodásúnak jellemzett Kígyó (Kis Gergely Máté): feláldozom magam, mielőtt feláldoznának. Ennek a döntésnek köszönhető, hogy végre beteljesül az, amire régóta várnak a szereplők: az emberek hidat találnak egymáshoz, és a királyok-Szép Liliom-szentély képviselte szellemiség megdicsőül. Ez utalásszerűen, de remek színházi nyelven valósul meg az előadásban: az eredetileg ladikbordaként funkcionáló íves elemekből koronára is emlékeztető szimbólum épül fel a háttérben, és tündököl „égi fényözönben”.

A végén az ifjú és a Liliom, valamint az öregasszony és a lámpásos ember (Tóth László) egymásra talál. Lehet, hogy az egész, ég és föld között játszódó sztori „pusztán” a lelkekben zajló párkapcsolati történet? Lehet, mert az ember már csak ilyen: akkor dúdolja megdicsőülten az *Örömodát*, ha otthon minden rendben van.

JOHANN WOLFGANG GOETHE: A ZÖLD KÍGYÓ ÉS A SZÉP LILIAM (Csokonai Színház, Víg Kamaraszínház, Debrecen)

Zeneszerző: Mezei Szilárd. **Diszlet:** Sárkány Sándor. **Jelmez:** Földi Kinga. **Dramaturg:** Kozma András, Rideg Zsófia. **Mozgóképtervező és a rendező munkatársa:** Mispál Attila. **Koreográfus-rendező:** Gemza Péter. **Szereplők:** Nagy-Kálózy Eszter, Újhelyi Kinga, Mészáros Tibor, Tóth László, Vranycz Artúr, Kiss Gergely Máté, Nagy László Zsolt.

Gergye Krisztián *Temetése* – hasonlóan Horváth Csaba *Fizikusokjához* – valaminek a letisztult maradéka. Nevezzük fizikai színháznak vagy éppen teljes testszínháznak. Heiner Müller neve szerzőként hasonlókat ígért. A semmit tudás és sokat várás állapotában ültem be a *Quartet* című előadásra.

A *Quartet* szinte minden pontján elhibázott munka. Hosszadalmas, önisméltó, lendületlen, felszínes. Gergye Krisztián az az alkotó, aki bármiből izgalmas darabot tud létrehozni. Tavalyi MU terminálbeli koreográfiája – a kevésbé izgalmas, kevés tapasztalattal rendelkező fiatal táncosok át nem szellemített interpretációja ellenére – nemzetközi szinten is megállná a helyét. Gergyét eddig bátor, a saját útját járó alkotóként ismerem meg. Most, úgy látszik, rossz partnert választott.

Az előadás utáni beszélgetésből derült ki számomra, hogy a produkció alapja a Rorschach-teszt, ami valóban evidens élményként jelent meg a szarvasagancs átalakulásaiban, és kevésbé evidens módon a játéktéri kapcsolatok rugalmasságában. Gergye mind ez ideig démonalakkokkal foglalkozott, saját gazdag énjének szörnyeit mutatta meg nekünk. Ezekhez képest Rorschach-teszt-inspirációja súlytalan és jelentéktelen. Mit tudhat meg a kérdező egy ábrából, arcképekből, amit csodálatos és iszonyatos démonjainak színéről színre való látásából ne tudna? Teljesen érthetetlen ez a szellemi üresjárat, miközben kvalitásos előadók rángatják a koncepció ist-rángját. A pszichológia a jávai tánc mellett csak karácsonyi díszdoboz. Hiba volt beengedni a szellem számára már előzetesen letisztított térbe.

Az előadás repetitív módon jár üresben, hol a japán árnyjátékra, hol a magyar eredetre, hol az egymásba alakuló kapcsolatok látványára, hol a szimmetriára helyezve a hangsúlyt. Az életben nincsen szimmetria, a szimmetria halott és érdektelen, az ásványok territórium. Mi dolgunk a szimmetriával? Tizenöt percnyi izgalmas felütés van a darabban, és más semmi. Az előadás első nullpontján jelenik meg a koreográfus a színen, és ad ekkor még egy esélyt a *Quartet*nek, amelyet még a felvonás végén vissza is vesz, addigi demontánct tornamutatványokra váltva. A második felvonás szinte teljesen élvezhetetlen, követhetetlen, és intellektuális értelemben meddő. A ritmika elvétése már nem a pszichológusi inspiráció hozadéka, ez a koreográfus hibája.

A beszélgetésen a rendező-koreográfus azzal indokolta a szöveg elvetését, hogy a darab lassan levetette azt, és a rendelkezésre álló idő is rövid volt. Számomra nyilvánvaló, hogy nem volt idő a szöveg kidolgozására, ezért fél- vagy inkább negyed-kész ez a munka. Előfordult, hogy Gergyébe belerúgott a táncospárja, és a fekete ruhás alakok egyébként is nagyon összeszedetlenek voltak. A *Quartet* munkabemutatóként sem biztos, hogy megállná a helyét: sem a nőiséget, sem a férfiséget nem tudta megmutatni, de még az agresszióból is csupán valami kellemetlen utóíz hagyott hátra.

Teljesen érthetetlennek tűnt számomra a moderátor Králl Csaba visszafogottsága, aki pedig éppen odamondásairól híres. A zenéről, a Rorschach-tesztről, Heiner Müllerről beszélgetett; semmi olyat nem tudtunk meg, amit egy szórólappól ne tudnánk levenni.